

KÓFALVI TAMÁS

A HITELESHELYEK A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

1. A hiteleshelyek szerepe és jelentősége

A hiteleshelyek¹ a magyarországi joggyakorlat sajátos és hosszú életű intézményei voltak. Kialakulásuk szoros összefüggésben állt a magyar írásbeliség elterjedésével, valamint a jogi eljárások ezzel párhuzamos átalakulásával. Tevékenységi körüket, mai fogalmaink szerint nehezen lehetne egyetlen mai hivatali szervével azonosítani. E speciálisan a magyar jogfejlődésből kinőtt intézmények ugyanis egyszerre végeztek a mai közjegyzők, nyomozók és ügyvédek feladataihoz is hasonló eljárásokat. A hivatali életben betöltött korabeli szerepüknek meghatározása kapcsán a szakirodalom általában a Nyugat-Európában kialakult és meghatározóvá vált közjegyzőséggel von párhuzamot.² Működésük alapját elsősorban az a presztízs jelentette, amelyet többek között a tagjaik által művelt írásbeliség, illetve az írás jogbiztosító szerepe³ teremtett számukra. A magánügyfelek és a hivatalos szervek részéről a hiteleshelyek kiadványai iránti bizalom

¹ Napjainkra számos hiteleshely működéséről, oklevéladó tevékenységéről olvasható hosszabb-rövidebb tanulmány, de egy, a részkutatásokra építő, modern szintézis elkészülte egyelőre még várat magára. Idegen nyelven ajánlható F. Eckhart: *Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter*. In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1914. 395-558., valamint Gy. Bónis: *Les places de foi publique et les archives des 'loci credibiles' en Hongrie*. In: *Archivum* 12. Paris, 1961. 87-104.

² A közjegyzőség magyarországi történetére, illetve a hiteleshelyekkel való kapcsolatukra nézve ld.: I. Barta: *Középkori közjegyzőségeink történetéhez*. In: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése harvanadik évfordulójának ünnepére*. Bp., 1938. 31-46.; J. Köblös: *Az egyházi középírástól Mátyás és a Jagellók korában*. Bp., 1994. (a továbbiakban: Köblös, 1994.) 57-66.; Gy. Bónis: *A sasadi tizedper közjegyzői a XV. század derekán*. In: *Levéltári Közlemények* (a továbbiakban: LK), 1971. 103-113.

³ A perjognak az írásbeliséggel összefüggő átalakulására, az okleveles bizonyítás kialakulására ld.: A. Degré: *Az irat mint perbeli bizonyító eszköz fejlődése a feudális Magyarországon*. In: I. Kállay (szerk.): *A magyar hivatali írásbeliség fejlődése, 1181-1981*. Bp., 1984. (Magyar Herald, Nr. 1. – ELTE Történelem Segédtudományai Tanszék kiadványai) (a továbbiakban: MH, 1984.) 279-293.; I. Hajnik: *A magyar bírósági szervezet és perjog az árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Bp., 1899. 341-377.

legfőbb zálogául az e szervek által birtokolt, a világi joggyakorlatban közhitelt érdemlő, működésük korai szakaszában megjelenő pecsét használata, vagyis a hiteleshelyek által kiadott okiratokra történt ráhelyezése szolgált.⁴ A hiteleshelyek kiadványai azonban csak a világi bíróságok előtt rendelkeztek jogerővel, az egyházi törvényszékek a hiteleshelyi pecsét autenticitását nem fogadták el.

2. A hiteleshelyek működésének időhatárai

Az első hiteleshelyek a 12. század utolsó harmadában kezdték meg működésüket Magyarországon.⁵ Ebben a folyamatban érthető módon a legjelentősebb székes- és társaskáptalanok játszottak úttörő szerepet.⁶ A 13. század elején a nagyobb székes- és társaskáptalanok⁷ is követték ezeket, a század közepétől pedig a kiemelkedő presztízsű, általában királyi alapítású monostorok kapcsolódtak be a hiteleshelyi feladatok ellátásába.⁸

A hiteleshelyek fejlődésének jelentős lendületet adott az 1231. évi 21. tc., amely az addig hivatalos eljárásokat végző poroszlók mellé egyházi személyt rendelt a visszaélések megakadályozása érdekében.⁹ A hiteleshelyek számának növekedésében Nagy Lajos király 1351. évi törvénye jelentett fordulópontot, ennek egyik rendelkezésével ugyanis a király felülvizsgáltatta a kisebb konventek

---

⁴ L. Solymosi: A hiteleshelyi pecséthasználattal kezdeteihez. In: MH, 1984. 91-139.

⁵ A hiteleshelyi oklevéladás kezdeteire vonatkozóan ld.: I. Szentpétery: Magyar Oklevéltan. [Bp., 1930.] (a továbbiakban: Szentpétery, 1930.) 122-125.

⁶ Veszprém (1181), Székesfehérvár (1184)

⁷ Esztergom (1208), Győr (1210), Buda (1211), Várad (1215), Arad (1221), Nyitra (1224), Zágráb (1226)

⁸ A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdeteiről Solymosi László készített átfogó tanulmányt. L. Solymosi: A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In: I. Takács (szerk.): Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I. köt. Pannonhalma, 1996. (a továbbiakban: MS) 481-498.

⁹ J. Beér – A. Csizmadia (szerk.): Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből 1001-1949. Bp., 1966. 97.

pecséthasználati jogát.¹⁰ Erre azért volt szükség, mert egyes, hiteleshelyi feladatokat is ellátó egyházi intézmények felett – elsősorban a magánkegyuraság alatt álló, illetve túlzottan kis létszámú konventekre kell itt gondolnunk – erős világi befolyás érvényesülhetett, ezáltal az itt keletkezett oklevelek tartalmával szemben is komoly kételyek merültek fel. A hiteleshelyek működésének történetében is jelentős mérföldkő volt az 1526-os mohácsi csatavesztés, de még inkább az ország 1541-ben bekövetkezett három részre szakadása jelentett éles cezúrát működésük középkori és a kora újkori időszaka között.¹¹ A Mohács előtti közigazgatási struktúrák felbomlása, illetve átalakulása, valamint az ország területén állandósuló fegyveres konfliktusok következtében a hiteleshelyek egy részének anyaga elpusztult, másik részüket pedig a török pusztításoktól védettebb területekre – legtöbbször más egyházi intézmények oltalma alá – menekítették.¹² Ha tehát valamely hiteleshely anyaga meg is maradt, a török uralom egész időszakára kiszakadt annak a területnek az életéből, ahol keletkezett, ennek következtében pedig szerves fejlődése megszakadt. Ezen iratanyagok, rendszertelen tárolásuk, nem megfelelő környezetben történt elhelyezésük és szinte folyamatos szállításuk következtében is erősen ki voltak téve az enyészetnek.¹³ A korban az egyik legnagyobb problémát talán a hiteleshelyek személyzetének elégtelensége okozta.¹⁴ Az általános létszámhiány¹⁵ és a kényszerűen megnövekedett működési terület miatti gondokat pedig csak tovább súlyosbította a közrend 16-17. század-

---

¹⁰ Erről bővebben ld.: Szentpétery, 1930. 214-215.

¹¹ A hiteleshelyek újkori történetének máig alapvető feldolgozását jelenti: L. Papp: A hiteleshelyek története és működése az újkorban. Bp., 1936. (a továbbiakban: Papp, 1936.)

¹² Természetesen ez sem ment mindig egyszerűen, amit jól példáz az egri káptalan 1596 és 1650 közötti kálváriája. Papp, 1936. 20-21.

¹³ A török hódoltság korát túlélő egyik legjelentősebb hiteleshelyi levéltár történetét dolgozta fel: L. B. Kumorovitz: A leleszi konvent országos levéltára. In: LK, 1932. 223-255.

¹⁴ Papp, 1936. 8-17. A hiteleshelyek 1526 utáni pusztulásának okaiként a következőket jelöli meg: 1. a fegyelem lanygulása a káptalanokban és a konventekben, 2. a protestantizmus elterjedése, 3. zavaros közállapotok, 4. a török jelenlét.

¹⁵ Vö. 1492/44. ill. 1552/41. tc.

ra jellemző zilált állapota. A hiteleshelyek működése, illetve iratanyaguk használata iránt a török kiűzését követően nőtt meg jelentősen az igény. A tulajdonjogok visszamenőleges igazolása során nagy értéket jelenthettek a hiteleshelyi levéltárak őrizetében fennmaradt oklevelek.¹⁶ A hiteleshelyeknek az ország közigazgatási újjászervezésében is jelentős szerep jutott. Mindezeknek köszönhetően a 17. század végétől a 18. század közepéig tartó időszakot a hiteleshelyi szervezet renovatio-ja¹⁷ jellemzi, sőt, szerepük – bár csak átmeneti – felértékelődése miatt talán még egy kérész életű utóvirágzásukról is beszélni lehet.¹⁸ Természetesen a hiteleshelyek jelentősége, szervezetük kiterjedtsége már árnyéka csupán a 14. századi fénykornak.¹⁹ A 18. század közepétől a jogi írásbeliség művelése egyre inkább a világi írástudók feladatává vált.²⁰ A hiteleshelyeknek az alsó szintű hivatali írásbeliségben betöltött szerepe, a vármegyéknek, a városoknak²¹ és a községeknek egyre terjedő íráshasználata következtében rohamosan vissza-

---

¹⁶ A hiteleshelyek ekkor munkájuk igen nagy részét a „neoacquistica pereknek” köszönhetik. A birtokjogok újbóli tisztázása során számtalan tiltakozás és eltúltás írásba foglalására kaptak megbízást. A hiteleshelyek szerepének ismételt felértékelődésére ld. Papp, 1936. 41-42.

¹⁷ A nagyváradi káptalan például 1693-tól, a pécsi és a váci pedig 1700-tól kezdődően folytatólagos hiteleshelyi tevékenységet. A hiteleshelyek visszaállítása azonban, mivel a működéshez a szükséges anyagi háttérrel, illetve az azt biztosító birtokokat is újra a hiteleshelyi testület tagjainak rendelkezésére kellett bocsátani, nem minden esetben zajlott nehézség nélkül. A turóci, kapornaki, zalavári hiteleshelyek esetében ld. Papp, 1936. 26.

¹⁸ A hiteleshelyek működésének átfogó újrendezését III. Károly 1723. évi törvénye végezte el, a 39-44. § szerint.

¹⁹ Ez annak ellenére elmondható, hogy a 17-19. században új, a középkorban nem működött hiteleshelyek is keletkeztek, vagyis olyan egyházi testületek is megkapták a hiteleshelyi jogot, amelyek korábban nem rendelkeztek ilyennel. Eszerint például az 1647. évi törvény 57. cikkelyének 2. §-a (megerősíti: 1741/56. tc. 3. §) alapján a zenggi káptalan, az 1802. évi 15. törvény szerint pedig a besztercebányai káptalan (a turóci konvent helyett) kezdte meg hiteleshelyi működését.

²⁰ Ehhöz igen nagy mértékben hozzájárult a protestáns és jezsuita oktatásnak fokozatos elterjedése, illetve az állam egyre jelentősebb szerepvállalása az oktatásban. A világi íráshasználat elterjedésének a hiteleshelyek működésére gyakorolt hatására jó példa, hogy a 17. századtól szinte szokássá vált, hogy az ügyfelek saját anyanyelvükön, még otthon megírták a bevallást, amit a hiteleshely azután szó szerint saját kiadványába másolt át, ezzel hitelesítve azt.

²¹ A városok irattermelésének fellendülésére ld.: B. Bak: Városi írásbeliség a XVIII. században. In: MH, 1984. 294-310.

rult.²² Ezt a folyamatot minden bizonnyal a reformált egyházak magyarországi megjelenése és elterjedése is gyorsította.²³ Mindezen tényezők együttes eredményeként a hiteleshelyek pusztán oklevélőrző, illetve az őrizetükben lévő anyagról másolatokat kiállító szervekké váltak. Önálló történetüket az 1874. évi 35. törvénnyel tekinthetjük lezártnak,²⁴ amelynek 214. §-a kimondta, hogy a hiteleshelyek az általuk őrzött oklevelekről hiteles másolatot készíthettek, új oklevelet azonban már nem adhattak ki. A hiteleshelyek tevékenysége államiságunk ezer éves történetének majd' hét évszázadát öleli fel, iratanyaguk tehát a magyar történelem tanulmányozásának egyik igen gazdag forrásbázisát jelenti.

3. A hiteleshelyek és kiadványaik száma

A középkori Magyarország területéről közel 80 egyházi testületről mutatható ki, hogy hosszabb-rövidebb ideig részt vett a közhitelű oklevéladásban. A középkor századaiból (1000-1526) fennmaradt okleveles anyag mintegy 30%-át teszik ki a káptalanok és a konventek által kiadott oklevelek, amelyek döntő többsége hiteleshelyi eljárás eredményeként készült. Ez az arány valószínűleg

---

²² A világi íráshasználat korai szakaszára ld.: A. Kubinyi: Írástudás és értelmiségi foglalkozásuk a Jagelló-korban. In: MH, 1984. 186-208.; I. Kállay: Magánhivatali írásbeliség. In: MH, 1984. 335-343.

²³ Ez a hatás valószínűleg nem közvetlenül nyilvánult meg, hiszen ha nem volt más lehetőség, akkor a nem katolikusok és a városi polgárok számára is kézenfekvő volt, hogy ügyekben a hiteleshelyekhez forduljanak. A protestantizmusnak a hiteleshelyekre gyakorolt szerepét elemzi: Papp, 1936. 11-14.

²⁴ A hiteleshelyek működésének elsorvadása már korábban megindult, az 1874/35-ös törvény tulajdonképpen csak a már kialakult helyzetet szentesítette. Papp László ennek bizonyítékául, a megfelelő protokollum-kötetek alapján a következő adatokat említi: „az esztergomi káptalan 1850-54-ig, tehát öt év alatt mindössze tíz hiteleshelyi oklevelet adott ki, ennek jó részét saját kanonokjai számára. [...] 1854-63-ig nem működött a hiteleshely, 1863-72-ig, tehát tíz év alatt tizenkét oklevelet állított ki, három kivételével szintén saját kanonokjainak. Nem különb a helyzet másutt sem. A zalavári konvent 1861 (újrakezdés) óta 1867-ig (vég), hét év alatt huszonekét oklevelet adott ki, ami aránylag szép forgalom.” Papp, 1936. 50. Összehasonlításképpen, a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti okleveleinek elektronikus adatbázisa alapján, az esztergomi káptalan 1350-54 között 59, 1363-72 között pedig 65 db oklevelet adott ki.

reprezentálja a tényleges oklevelezési gyakorlat arányait, amely szerint tehát a középkori Magyarország oklevéltermésének jelentős részét a hiteleshelyek adták.

A hiteleshelyi oklevéladás intenzitásáról a középkor századaiban elmondható, hogy a fennmaradt anyag arról tanúskodik, hogy a hiteleshelyek által kiadott oklevelek számának növekedése egyre lassúbb ütemben folyt. A lassulás elsősorban a káptalanok munkájában mutatkozik meg, míg a konventek esetében ez kisebb mértékű volt.

Ennek a tendenciának köszönhetően a 15. század második felétől a magyarországi konventek már több oklevelet adtak ki, mint a káptalanok, amelyek pedig általában nagyobb presztízzsel, műveltséggel és személyi állománnyal rendelkeztek. Erre a jelenségre talán az adhat magyarázatot, hogy a kanonokok kevésbé voltak rászorulva a hiteleshelyi munkából származó bevételekre, mint a konventek szerzetesei.

4. A hiteleshelyi munkavégzés színterei

A hiteleshelyek két nagy megbízási kör számára végezték tevékenységüket, s ennek alapján működésüknek is két fő színtere alakult ki.²⁵ Az egyik csoportot azok a magánügyfelek jelentették, akik különböző jogi természetű ügyeik (adásvétel, elzálogosítás, csere, végrendelet, ügyvédvállás, stb.) intézése végett keresték fel e szervezetet, amelyektől azután, a megtörtént és saját maguk által bevallott jogügyletről, írásos, közhitelű bizonyítékot, oklevelet nyertek. Az ügyfelek bevallásait (*fassio*) leggyakrabban minden bizonnyal a templomban tehetők meg, ám joggal feltételezhetjük, hogy az akár több tucat tanú meghallgatásával járó esetekben valahol szabad ég alatt került sor a megjelentek fogadására. A hiteleshelyek előtt a felek nemcsak személyesen, hanem meghatalmazott

---

²⁵ A hiteleshelyekhez fordulók köréről ld. részletesebben: Szentpétery, 1930. 127-128.

képviselőik (procurator) útján is megjelenhettek. E képviselők számára külön ügyvédvalló oklevelet állítottak ki, amely szólhatott egyetlen esetre, meghatározott időtartamra, vagy lehetett általános érvényű is.

A hiteleshelyekhez fordulóknak másik körét a jogélet hivatalos szervei²⁶ alkották, amelyek a perfolymatok konkrét szakaszai kapcsán, külön parancslevél (mandatum) révén bízták meg a hiteleshelyeket különféle eljárások (határjárás, birtokba iktatás, tudományvétel, oklevélátírás, stb.) elvégzésével, amelyek teljesítéséről azután a hiteleshelyek írásos jelentést (relatio) készítettek. Ezekben az esetekben a hiteleshely, általában egy világi megbízott mellé rendelte saját kiküldöttjét, akinek az volt a feladata, hogy a világi személy eljárásánál tanúként szerepeljen és az ügy jogi lépéseit a hiteleshelyhez visszatérve igazolja.²⁷ A hiteleshelyi tanúk kiválasztását valószínűleg több szempont együttesen határozta meg. Mivel a külső hiteleshelyi munka a káptalan, illetve a konvent közösségétől távol, ráadásul világi környezetben eltöltött napokat jelentett, ami a fegyelem és a liturgikus kötelezettségek megtartása szempontjából különösen a szerzetesek esetében jelentett komoly próbatételt, ezért minden bizonnyal csak a legmegbízhatóbb személyeket igyekeztek külső hiteleshelyi feladatok ellátására küldeni. Természetesen a már túlzottan idős, beteges emberek, lelki szilárdságuk ellenére sem voltak alkalmasak az ilyen munkák elvégzésére. Az érett kor azonban nemcsak azért volt fontos, hogy az illető a világi élet csábításainak könnyebben ellent tudjon állni, hanem azért is, mert az eljárások során, a feljegyzések készítéséhez nagy szükség volt a biztos fogalmazás- és írástudásra, továbbá a kiküldötteknek a jogi eljárás részleteivel is tisztában kellett lenniük. Mivel a káptalanok és a kon-

---

²⁶ A hiteleshelyeket gyakorlatilag a jogélet bármely hivatalos résztvevője (király, nádor, országbíró, vármegye, bán, stb.) felszólíthatta valamely jogcselekmény elvégzésére.

²⁷ A pécsi káptalan által végzett külső hiteleshelyi tevékenység mintaszerű elemzését ld. Koszta László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214-1353). Pécs, 1998. (a továbbiakban: Koszta, 1998.) 105-116.

ventek a hiteleshelyi feladatokat, mindenek előtt természetesen az oklevéladást, pénzért végezték, ezért a hiteleshelyi munkába való bekapcsolódásnak – különösen a szegényebb közösségek esetében – anyagi indokai is lehettek.²⁸ A gyakorlatban természetesen leginkább a munka mennyisége lehetett az, amely végül is meghatározta a hiteleshelyi kiküldöttek körét. Ha a káptalan vagy a konvent a nagy számú megbízást nem győzte minden szempontból megfelelő személyekkel teljesíteni, akkor valószínűleg olyanokat is bevont ezekben az eljárásokba, akik nem mindenben feleltek meg az elvárásoknak. Ha a hiteleshelyek által elvégzendő külső eljárások mennyisége nem tette lehetővé, hogy minden esetben a hiteleshely egy tagja vegyen részt a munkában, akkor a káptalanok és a konventek a felügyeletük alá tartozó plébániák papságát is megbízhatták ilyen jellegű tevékenység ellátásával.²⁹ A nagyobb hiteleshelyek gyakorlatában még tanulók kiküldésével is találkozhatunk. Néhányszor előfordult, hogy a hiteleshelyek magánszemélyek kérésére végeztek külső eljárást, ezeknek az eseteknek azonban mindig jól meghatározható indoka volt. Legtöbbször a bevallást – általában végrendekezést – tevő betegsége, ágyhoz kötöttsége adott okot hiteleshelyi tanú kihívására. Ugyancsak indokul szolgálhatott a hiteleshelyi ember kihívására, ha nők akartak bevallást tenni, mert az utazás veszélyei miatt ők sok esetben nem mertek elindulni a hiteleshelyhez.

A hiteleshelyek működési területe az egész ország területét lefedte. Mivel a külső eljárások során – az esetleges visszaélések megakadályozása érdekében –

---

²⁸ A középkori utazási viszonyokat és közbiztonságot figyelembe véve a külső hiteleshelyi munkavégzés igen fárasztó és cseppet sem biztonságos tevékenység volt, így azok az egyháziak, akik nem feltétlenül szorultak rá az ebből származó jövedelmekre – mert például jól jövedelmező stallumuk volt – igyekeztek kivonni magukat az ilyen jellegű megbízások alól. A káptalanokban az ilyen feladatok elvállalása leginkább a Köblös József által „szolgáló kánonoknak” nevezett egyszerű kánonokokra volt jellemző. Köblös, 1994. 79-80.

²⁹ A plébánosok kijelölése esetén nem volt szükségszerű, hogy az adott plébánia a hiteleshely joghatósága alá tartozzon. A pécsi káptalan gyakorlatában például inkább az volt a legfőbb szempont, hogy a plébánia az ügyben szereplő birtok közelében legyen. Koszta, 1998. 109.

általában több hiteleshelyet is megbíztak ugyanannak a munkának az elvégzésével, a hiteleshelyek hatókörei lényegében átfedést mutattak. Az eljáró hiteleshely kiválasztása során az alapelv az volt, hogy az ügyben érintett megyében lévő hiteleshelyet kellett bevonni az eljárásba, ám ettől gyakran eltértek, ha éppen a szomszédos megye valamelyik hiteleshelye közelebb volt. Négy hiteleshely (budai, székesfehérvári és boszniai káptalan, valamint a székesfehérvári johannita konvent) országos hatáskörrel rendelkezett, ám a hiteleshelyek eljárási területét, hatókörét leginkább a mindennapok gyakorlata alakította ki.

A hiteleshelyi eljárás lezárását – mind a külső, mind pedig a belső munka esetében – az oklevelek megfogalmazása és kiállítása jelentette. A bevallásokról, illetve a hiteleshelyen kívül elvégzett munkáról egyaránt feljegyzést készítettek. Ezen feljegyzések alapján készítették el azután az oklevelek fogalmazványát, majd pedig magát az oklevelet. A fogalmazáshoz mintákat, előre elkészített formulákat használtak fel, amelyeket külön könyvekben, formuláriumokban gyűjtöttek össze, vagy korábban kiadott oklevelekből emeletek át. Több típusoklevél is fennmaradt, amelyeket csak azért írtak, hogy az egyes ügýtípusokhoz megfelelő szövegek rendelkezésre álljanak. A kész oklevelet a hiteleshelyi munkáért felelős személy, általában a lector, vagy helyettese a sublector átolvasta, ha szükséges volt kijavította. Az ellenőrzés megtörténtét a 15. századtól kezdve egyre gyakrabban az oklevél hátoldalán jelölték is. Az oklevelek nyelve a 19. század közepéig a latin volt. Az elszórtan felbukkanó vulgáris szavak mellett azonban a 16. századtól bizonyos részeket (pl. tanúvallomások) magyarul szövegeztek az oklevélbe. A 17. századtól kezdve, a felek által megfogalmazott oklevelek azonban akár a teljes contextust is magyarul tartalmazhatták. A hiteleshelyek számára az 1840. évi 6. tc. 6. §-a tette kötelezővé a magyar nyelvű oklevéladást, jóllehet a hiteleshelyek ekkor már alig működtek.

Az oklevelek kiadásának utolsó, talán legfontosabb mozzanata a hitelesítés volt. Ennek korai módja volt a chirographálás, amelyet azonban az újkorban már nem használtak. Ennek során az oklevelet egymás alá kétszer leírták, az ábécé első betűivel elválasztva, majd ezen betűkön keresztül kettévágták. Az egyik példány az oklevélnyerőhöz került, a másik (par) pedig a hiteleshelynél maradt. A legfontosabb megerősítő eszköz a pecsét volt, amelyet a custos, vagy helyettese, a subcustos őrzött. Ennek az oklevélre helyezése leggyakrabban függő vagy rányomott formában történt. A hiteleshelyek mindig egyoldalú pecsétet használtak. Néhol kétféle pecsétet is használtak egyidejűleg, a privilégiumok kiállításánál használatos nagyobbik pecsétet (sigillum maius) és az egyéb okleveleken alkalmazott kisebb pecsétet (sigillum memoriale). A pecsétkép általában a káptalan vagy a konvent védőszentjét, illetve jelképét ábrázolta. A hiteleshely pecsétje mellett több esetben a közösség vezetőjének, az apátnak vagy a prépostnak a pecsétje is az oklevélre került.

Az oklevélnyerőnek az oklevél kiállításáért és megpecsételéséért fizetnie kellett.³⁰ Az összeg elsősorban az oklevél jellegétől függött, vagyis hogy mennyire díszes alakban, választékos megfogalmazásban került kiállításra. Az oklevél kiállításáért fizetett összegből a lector és a notarius általában külön részt kapott. A hiteleshelyek az oklevelek szövegeit másolat formájában, vagy regisztrumkönyvbe másolva megőrizték, ezek alapján később átiratot adhattak ki az eredetiről. Az oklevélpéldányok őrzése a kezdeti időben általában a sekrestyében történt, az egyházi kincsekkel együtt. Később az oklevelek megnövekvő száma, gyakoribb használatuk miatt önálló helyiségben (pl. az íróhelyiségben) helyezték el azokat. A 17. századtól kezdve egyre gyakoribbá vált, hogy a felek előre elkészített fogalmazvánnyal jelentek meg a hiteleshely előtt, amely az így

---

³⁰ L. B. Kumorovitz: A leleszi konvent pecsételési- és oklevéltaxa-lajstromai. In: LK, 1929. 312-325.

benyújtott iratot bevezető és záró résszel látta el, s hiteleshelyi oklevélként adta vissza.

5. A hiteleshelyi oklevelek történeti értékei

A hiteleshelyek által kiadott oklevelek a történettudomány és más tudományok számára is fontos forrásul szolgálnak. Ezek az oklevelek különösen fontosak az egyháztörténeti kutatások számára. A hiteleshelyi oklevelekben szereplő egyháztörténeti adatokat két nagy csoportra oszthatjuk. Az elsőbe azok az információk kerülnek, amelyek magukra a hiteleshelyekre mint egyházi intézményre vonatkoznak. Ennek az adatcsoportnak a vizsgálata kapcsán azonban figyelembe kell venni azt, hogy a hiteleshelyek által kiállított oklevelek hivatalos jogi okmányok voltak, így tehát a hiteleshelyre mint egyházi intézményre vonatkozó közvetlen információk csak kis számban kerülhettek az oklevelek szövegébe. Ami azonban ennek ellenére mégis megtalálható bennük, az az egyháztörténet számára annál értékesebb, az esetek többségében egyéb forrásokkal pótolhatatlan információ. Ilyen adatok kerülhettek az oklevélbe, ha az ügyben a hiteleshely maga is érintett volt valamilyen formában.³¹ Ez leginkább akkor fordulhatott elő, ha a jogügyletben a hiteleshely mint egyházi földesúr kapott szerepet. Az ilyen ügyekben kiadott oklevelek nagy mértékben hozzájárulhatnak a hiteleshelyi tevékenységet végző káptalanok és konventek birtokainak, szolgálónépeinek jobb megismeréséhez.

A hiteleshelyi okleveleknek egyik legjelentősebb egyháztörténeti értékük, hogy lehetővé teszik a hiteleshelyi munka szereplőinek megismerését, ezáltal

---

³¹ A hiteleshelyek, bár kifejezetten erre vonatkozó törvényi tilalomról nincs tudomásunk, a későbbi gyanúsítások megelőzése érdekében lehetőleg kerültek a saját ügyben történő oklevéladást. Szentpétery, 1930. 127.

pedig a hiteleshely létszámának megbecslését.³² Az oklevelek egy részének végén ugyanis, az oklevél hitelének erősítése érdekében a hiteleshelyi munkában részt vevő káptalani, illetve konventi tisztségviselőket is felsorolták. Erre mindenekelőtt a privilégiumok, vagyis az ünnepélyes formában kiállított, különösen fontos jogokat biztosító oklevelek esetében került sor.³³

A hiteleshelyi oklevelekbe a külső munkavégzésnek köszönhetően bekerült egyházi személyek az esetek többségében más forrásokban egyáltalán nem szerepelnek, ezért rájuk nézve a hiteleshelyi oklevelek jelentik a legfőbb és egyetlen forráshelyet. Megismerésük azért is fontos, mert ennek révén az általuk képviselt egyházi rétegekre vonatkozóan is fontos következtetésekre lehet jutni.³⁴

A hiteleshelyi oklevelek egyháztörténeti adatainak másik nagy csoportját jelentik azok az információk, amelyek a hiteleshely működési területének egyházi viszonyaira vonatkoznak. Ebben a csoportban elsőként azokat az eseteket kell megemlítenünk, amikor más egyházi intézmények keresték fel valamelyik hiteleshelyet, hogy ügyükről oklevelet adassanak ki, vagy saját oklevelüket írassák át. A hiteleshelyi oklevelekbe a hatósági megbízásból végzett tudományvételek, tanúk meghallgatása során, illetve a parancslevelek átírása révén is kerülhettek fontos egyháztörténeti adatok. Az egyházak kárára elkövetett hatalmaskodásokról készült beszámolók révén számos egyházi birtok gazdasága, népessége ismerhető meg.

---

³² A pécsi káptalan esetében ld.: Koszta, 1998. 110-111.

³³ Ezeknek a névsoroknak az elemzésére ld.: Zs. Hunyadi: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: *Capitulum* I. 54-55.; T. Kőfalvi: A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban (1254-1301). In: *Capitulum* I. 144-146.

³⁴ Ebből a szempontból leginkább a káptalanok világának tanulmányozása lehet eredményes, mivel a szerzetesség mobilitása és gazdasági jelentősége jóval kisebb, mint az egyházi közeprétegeké, illetve a világi klerikusoké. A téma monografikus feldolgozását adja: Köblös, 1994. A pécsi káptalanra vonatkozó mintaszerű elemzés: T. Fedeles: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban 1354-1526. Pécs, 2005.

Sok esetben maguk az egyházi földesurak ellen folytattak a hiteleshelyek vizsgálatot, amely akkor érdekes különösen, ha a hatalmaskodások elkövetője és elszenvedője is valamelyik egyházi személy vagy közösség volt. A hiteleshelyi oklevelek az egyháztörténet mellett a helytörténet, a genealógia, a gazdaságtörténet, a nyelvtörténet és az anyagi kultúra története számára is értékes adatokat tartalmazhatnak.

TAMÁS KÓFALVI

The places of authentication in the medieval Hungary

The author presents a special Hungarian institution: the places of authentication from beginings to 19th century. The places of authentication were one of the best important elements of the Hungarian lawssystem in the medieval ages. The issued charters by the places of authentication are precious sources of the Hungarian medieval ages.